

DIGITAALISET IHMISTIEETEET DIGITAL HUMANIORA

ANNA BISTRÖM

Traditionell humanistisk kunskap det viktigaste även i digital humaniora

Jessica Parland-von Essen, historiker och informatiker samt på finländskt håll en föregångare på digitaliseringsområde, ser digitalisering och digital humaniora som lösningen på humanioras kris. Humanister är i en nyckelposition för att tolka, och även påverka den utveckling som pågår just nu. Problemet är att humanisterna inte riktigt har insett det.

Digital humaniora, på engelska "Digital humanities", är visserligen inte helt nytt som fält men håller som bäst på att slå igenom i det allmänna medvetandet. Till exempel lärare och forskare vid Helsingfors universitet har den senaste tiden fått allt flera e-postmeddelanden om konferenser, seminarier och temadagar kring "big data", "open knowledge" och forskning i den digitala eran. Också bland finansiärer i Finland verkar det finnas ett intresse för ämnet; projekt pengar utlyses och doktorandplatser lediganslås reserverade för digital humaniora. För de flesta tycks forskarvardagen ändå fortsätta som förut; vår medvetna utveckling till "digitala humanister" går relativt långsamt, samtidigt som den digitala tekniken har blivit en del av våra liv (också) som forskare.

Men vad är egentligen digital humaniora, och hur borde forskarna förhålla sig till den pågående digitala trenden? En som har svar på dessa frågor är Jessica Parland-von Essen. Parland-von Essen har tidigare varit synlig som arkivchef på Brages Pressarkiv som samlar, systematiserar och förmedlar material ur framför allt finlandssvenska tidningar, tidskrifter och publikationer och som under hennes ledning låg i täten vad gäller digitalisering i ett finländskt perspektiv. Man kan bland annat nämna arkivets satsningar på systematisk innehållsbeskrivning samt utvecklingen av den användarvänliga söktjänsten Presstanda. Tidigare har Parland-von Essen även jobbat med den bokhistoriska databasen Henrik (http://dbgw.finlit.fi/henrik/henrik_svenska.php) och har ansvarat för digitaliseringen vid Svenska litteratursällskapet i Finland. Som historiker har

hon också arbetat med arkivering av digitaliserat material och undervisat i digital humaniora. Nu verkar hon inom projektet *Öppen forskning och vetenskap*, finansierat av Undervisnings- och kulturministeriet. Öppenhet är en av de viktigaste principerna i digital humaniora. Man försöker göra forskare medvetna om vikten av att öppna upp, dokumentera och långtidslagra sin forskningsprocess, forskningsdata, -material och -resultat.

All forskning är digital

Definitionen av digital humaniora är ett omtvistat ämne inom forskningen på området. Frågan diskuteras på flera plan, vilket i sig berättar om att fältet är i kraftig utveckling och att det ännu inte finns en etablerad definition. Diskussionerna kretsar dels kring vad digital humanistisk forskning är, dels kring olika attityder och ideal knutna till forskarrollen och det akademiska livet. Parland-von Essen talar om två olika syner som är viktiga just nu. Den ena definitionen handlar om att använda digitala material och metoder i forskningen och inkluderar i övrigt all forskning som har med kultur och människor att göra (även samhällsvetenskaper). Det kan alltså handla om att göra olika slags sökningar i ett stort material, till exempel digitaliserad skönlitteratur, att studera texter språkligt eller tematiskt på sätt som inte är möjliga i en mänsklig läsning. Litteraturforskaren Franco Moretti vid universitetet i Stanford, USA (ledande universitet på området) har myntat begreppet *distant reading* (sv. fjärrläsning) för att beskriva denna typ av maskinläsningar i kontrast till *close reading*, traditionell närläsning.

Men uppfattningen att det finns en tydlig skiljelinje mellan digital och annan humaniora, baserad på vilka material och metoder man använder, ser Parland-von Essen som den stora missuppfattningen i sammanhanget. Egentligen är all forskning numera digital. Forskare utnyttjar redan internet och digitala resurser i sitt forskningsarbete. Skillnaden handlar snarare om i hur stor omfattning och hur medvetet man använder sådana resurser och möjligheter. Parland-von Essen menar att tendensen att definiera digital humaniora utifrån material eller metod vittnar om att vi befinner oss i ett övergångsskede.

– Enligt den andra definitionen, som jag uppfattar som mera intressant, handlar digital humaniora snarare om att göra en kultur- och mediehistorisk tolkning av digitaliseringen som fenomen. Hur påverkar digitaliseringen kulturen? Vad innebär till exempel det faktum att den traditionella boken blir bara en medieringsform bland flera?

Det gäller alltså att studera och tolka den grundläggande förändring av kulturen som digitaliseringen innebär.

– Ju bättre tekniken fungerar, desto mindre tänker vi på den. Det digitala blir en självklar del av vardagen och därmed riskerar det bli osynligt som fenomen. Särskilt viktigt är det att påminna om förändringen för dagens unga generation som är född digital.

På litteraturforskningens område har universitetet i Jyväskylä varit en föregångare vad gäller att studera hur digitaliseringen påverkar kulturen, exempelvis litteratur på nätet. Parland-von Essen betonar

hur viktig just den litteraturvetenskapliga kompetensen är för att tolka förändringsprocesserna.

– Litteraturvetare skulle ha mycket mera att tillföra när det gäller att analysera litteratur och andra texter på nätet. Jag skulle vilja se mycket mera sådan forskning, till exempel undersökningar där man analyserar datorspel på samma sätt som man analyserar romaner.

Det tekniska kunnandet är ytterligare en aspekt som delar meningarna om vad digital humaniora är. En del gör gällande att endast de humanister som själva kan koda eller skapa nya applikationer representerar riktig digital humaniora, medan andra föredrar en mera öppen och flexibel definition. Enligt Parland-von Essen är teknisk kompetens på hög nivå inte ett absolut krav för att man ska passera som digital humanist.

– Våldigt få människor kan vara både jättebra forskare i humaniora och jättebra kodare samtidigt. Men man måste lära sig vissa grundläggande saker för att kunna kommunicera om det tekniska och förstå ungefär hur det fungerar, exempelvis vad en algoritm gör och vad fulltextsökning eller metadata innebär. Det är inte ett kriterium att kunna koda själv men man måste förstå betydelsen av det tekniska. För en nybörjande humanist på området är den första stötestenen ofta språket, nya och ofta tekniskt klingande termer som man inte förstår.

”The next big thing”?

En del forskare tror att digital humaniora inom en snar framtid kommer att ge upphov till ett paradigmskifte. Den amerikanska litteraturforskaren William Pannapacker (2011) har till exempel i ett omdiskuterat blogginlägg beskrivit digital humaniora som ”the next big thing” (<http://chronicle.com/blogs/brainstorm/pannapacker-at-mla-digital-humanities-triumphant/30915>). Digital humaniora beskrivs ofta som lösningen på humanioras kris. Också Parland-von Essen ser den digitala utvecklingen både som en betydande förändring och som humanioras räddning.

– Den visar hur viktig humaniora är. Det som finns på nätet är *språk* och det är *människor* som tolkar och använder det. Den humanistiska forskningen behövs för att vi ska kunna tolka den digitala utvecklingen och för att information som fås fram med digitala metoder ska kunna användas på bra sätt. Vi måste bara se att hela världen är vår! Problemet är att humanisterna ännu inte riktigt gör det. Dessutom borde vi bli bättre på att förmedla det vi gör.

Det finns ändå ett motstånd mot den digitala utvecklingen inom humaniora, vilket beror på att många humanister känner sig främmande inför de kvantitativa metoder som digitaliseringen möjliggör, till exempel maskinläsning av betydligt större material än de man kan studera i en mänsklig läsning. En form av digitala studier som det talas mycket om idag är just undersökningar av så kallad ”big data”, väldigt stora material.

– Gällande ”big data”, eller på svenska stordata, är hypen enorm, men också utmaningarna är mycket stora, menar Parland-von Essen. Tillgången till stora material är ofta dålig på grund av lagstiftning och

materialet ägs i många fall av företag. Stordata är dessutom ofta rörig och svår att använda i forskningssyfte.

Digital humaniora handlar inte enbart om att undersöka väldigt stora material eller om kvantitativa studier och statistik. Med digitala metoder försöker man exempelvis komma åt den tematiska nivån i skönlitteratur, och med datorns hjälp kan man snabbt få överblick och statistik över förekomsten av specifika textliga fenomen även i ett något mindre material. Men Parland-von Essen betonar ändå att kvantitativa metoder är kraftigt på kommande. Hon menar även att det är viktigt att vara kritisk mot de nya forskningsperspektiven, men att man inte kan ignorera den utveckling som pågår.

– Det skulle vara dumt att inte ta i bruk de nya möjligheter som öppnar sig.

Parland-von Essen påminner dessutom om att data som man får fram till exempel genom digitala studier av stora material inte i sig är forskningsresultat. Forskaren måste kunna sätta in sådana statistiska resultat i en kontext och tolka dem, vilket kräver traditionell humanistisk, "icke-digital" kunskap. Substanskunskapen är viktigast även i digital humaniora, betonar hon.

Trots att Parland-von Essen ser digitaliseringen som en stor förändring tror hon alltså att de nya forskningsperspektiven kommer att integreras med de perspektiv forskare har i nuläget.

Humanisternas samhällsansvar på nätet

Parland-von Essen nämner att den digitala utvecklingen, till exempel olika lätt tillgängliga redskap på nätet som är enkla att använda, gör att vem som helst kan gå in, ställa hypoteser och ifrågasätta. Ett exempel är Google Ngram (se <https://books.google.com/ngrams>), där användaren kan följa med hur förekomsten av ett visst ord växlar i böcker från olika tider och där Google Books utgör material. I digital humaniora finns också ett starkt demokratiskt ideal som talar emot traditionella akademiska hierarkier och experttänkande, samt för att forskningen borde öppna sig för det kunnande som finns utanför universiteten. Men Parland von Essen ser ändå den traditionella humanistiska kunskapen som helt avgörande, också för att vi ska kunna bevara ett kritiskt och analytiskt förhållningssätt till exempelvis digitala verktyg och resurser.

– Det är så lätt att utnyttja alla möjligheter idag. Det medför också risker. Därför kan vi inte ignorera det här. Vi måste ta ställning till om något är ett odugligt verktyg, eller om informationen om källmaterialet är otillräcklig.

Enligt Parland-von Essen kan man ha nytta av sådana resurser som Wikipedia eller Google, som alla forskare i praktiken redan använder. Men de måste användas kritiskt. Hon betonar att man som sakkunnig också har ett samhällsansvar på nätet, till exempel ett ansvar att lägga sig i och korrigera felaktigheter i Wikipedia-artiklar.

Det demokratiska idealet i digital humaniora kan kanske väcka farhågor om att universitetens roll undergrävs. Parland-von Essen menar

tvärtom att universitetsutbildningen har en stor betydelse i den digitala eran, för att den ger studenterna substanskunskandet och det kritiska tänkandet. Samtidigt borde universiteten bli bättre på att beakta digitaliseringen och ta in de nya perspektiven i utbildningen. Det är också därför viktigt att humanister börjar forska i digitaliseringen som fenomen för att de sedan ska kunna undervisa om det.

Mångfald och samarbete

Parland-von Essen påminner ändå om att forskarna inte får vara i ett elfenbenstorn.

– Vi måste vara mycket öppna för andras kunnande, och andra discipliner. Det gäller också det kunnande som finns utanför universiteten. Ibland kan intresserade utanför universiteten bidra till projekt på ett sätt som annars inte vore möjligt (till exempel genom frivilligarbete).

Digitala studier bygger ofta på kombinationer av datatekniskt och traditionellt humanistiskt kunnande. Också det yrkar på en öppenhet för andras kunskap. Det kräver samarbete mellan olika discipliner och människor med olika kunskapsbakgrunder, påpekar Parland-von Essen. I bästa fall innebär samarbetet att man upptäcker nya möjligheter att kombinera olika typer av data och ansatser, och kommer fram till nya resultat. Humanister måste därför lära sig att kommunicera med personer som har en teknisk kunskap och vice versa.

Ett kollaborativt sätt att jobba är överlag ett starkt ideal i digitala humaniora, vilket är en stor skillnad i förhållande till traditionell forskning som, lite tillspetsat uttryckt, utförs av en ensam forskare som stänger in sig i sin kammare och några år senare kommer ut med en bok som säger "hur det är". Parland-von Essen betonar att forskning i den digitala åldern inte alls fungerar på det sättet. Men samtidigt säger hon:

– Det måste ändå finnas utrymme för allt, också för forskare som enbart sysslar med traditionella närläsningar... i princip! Eller jo, någon annan kan kanske ta vid och komplettera den kunskapen.

Risken finns att det uppstår inomdisciplinära kunskapsgap mellan digitala och "traditionella" humanister, vilket kan medföra problem, till exempel att humanister som saknar djupare kunskap om det digitala inte korrekt kan bedöma värdet av nya forskningsansatser.

Öppna kunskapen

Vad är då Parland-von Essens budskap till de humanister som är rädda för det tekniska och skeptiska inför digitala humaniora eller – för den delen – de som kanske är nyfikna på hur de kunde utnyttja nya arbetssätt och teknik i sin forskning?

– Läs någon bok på området. Parland-von Essen nämner till exempel *Understanding Digital Humanities* (red. David M. Berry, 2012) och *The Language of New Media* (2001) av Lev Manovich, ryskfödd professor i USA och expert på datavetenskap och nya medier.

Parland-von Essen rekommenderar även varmt sociala medier för forskare. Aktivitet på nätet hör också till hennes egna meriter som digital humanist. Hon är aktiv på sin blogg och på Twitter (se t.ex. hennes "Essetter", <http://essetter.blogspot.fi/>). Det är för henne ett sätt att effektivisera arbetet: den snabbaste metoden att få koll på vad som är aktuellt på området, knyta kontakter och få feedback. Som ett konkret exempel nämner hon att hon ursprungligen fick kontakt med den svenska historikern Kenneth Nyberg via Twitter. Trots att de träffats endast några få gånger i det icke-virtuella livet har de tillsammans skrivit boken *Historia i en digital värld* (<http://digihist.se/>) publicerad på nätet, en pedagogisk introduktion till digitala perspektiv i humaniora.

Parland-von Essen vill också påminna forskare om att det material som finns i deras datorer är forskningsdata som borde ställas till andra forskares förfogande, och om att processen (inte bara de slutliga resultaten) är en viktig del av forskningsarbetet. Hon betonar starkt betydelsen av forskningsinformationsförvaltning, att arkivera och dokumentera sin forskning, inte minst forskningsdata.

– Man måste göra en plan för forskningsinformationsförvaltning när man söker pengar för forskning, men det är något de flesta tar ganska lätt på när de fyller i ansökan. Få har förstått syftet bakom det. Man borde ha en genomtänkt plan redan från början på hur man samlar material, vem som äger det, rättigheter... Hur materialet dokumenteras, kvalitetsgranskas och arkiveras, vilka delar som ska publiceras... Det är viktigt att tänka på det här från början, särskilt då det gäller digitalt material. Det gör det också lättare för en själv om man har tillräckligt mycket dokumentation.

Det är fortfarande svårt att ge mera konkreta råd på det här området eftersom det ännu inte finns några gemensamma principer, men Parland-von Essen upplyser om att man kan vända sig till bibliotekspersonalen med frågor, eftersom de har mera kunskap. Hon nämner också att det är resurskrävande att organisera data, vilket man också kan beakta i sin projektplan när man söker forskningspengar.

Nästa steg?

En viktig och grundläggande aspekt av digital humaniora är själva digitaliseringen av material. Parland-von Essen berättar att hon redan länge funderat över hur man kan strukturera information och använda den samt över glappet mellan minnesorganisationernas och forskarnas syn.

– Den sakkunskap om digitalisering som finns på arkiven har inte mött forskningens behov, och forskarna har för sin del inte insett de möjligheter som digitaliseringen medför. Forskarna lyckas ofta inte heller formulera sina behov på ett sätt som kunde beaktas i digitaliseringen.

När det gäller digital humanioras utveckling och framtidsvisioner, betonar hon att vi fortfarande är i början av utvecklingen. Man har till exempel genomfört en del ambitiösa digitaliseringsprojekt som visserligen genererat mycket och värdefull kunskap på vägen.

– Men... vad sen, frågar man sig ibland? Vad ska det digitaliserade materialet användas till sen när det är färdigt, och var är den nya forskningen som materialet möjliggör?

Parland-von Essen menar att det kanske krävs mera samarbete mellan de som digitaliserar och forskningen redan från början. Till exempel kunde urvalet (vad man digitaliserar) anpassas enligt forskningens behov och önskemål. Ett samarbete i ett tidigt skede skulle också göra det möjligt att fundera över hur man bearbetar materialet, hur mycket tid man använder på att putsa det, hur man annoterar det, vilken metadata som behövs... Materialet kunde anpassas till de reella behov som forskare har.

När det gäller humanioras framtidsutsikter och det digitala kan man också konstatera att digitaliseringen är något som sker hur som helst. Det går inte att välja bort, utan det handlar mera om att välja hur man förhåller sig till det. Liksom flera andra digitala humanister påminner Parland-von Essen också om att digitaliseringen i nuläget är en utveckling som till stora delar styrs av helt andra krafter än den humanistiska forskningen, till exempel av kommersiella intressen. Också därför är det viktigt att humanisterna inser sitt ansvar och bevakar sina intressen.

– Vi måste blanda oss i digitaliseringsprocesser. Tekniken måste ta nästa steg och anpassas bättre för humanioras behov.

Författare

*Anna Biström, FD, redaktör, Klassikerbiblioteket, Helsingfors universitet,
nordisk litteratur
(anna.bistrom[at]helsinki.fi)*